Doodslag te Halen: de zaak Heeren versus Raymaekers (1791)

In 1791 vindt een spijtig voorval plaats in een herberg in het toen Brabantse Halen. Tijdens een woordenwisseling ontstaat er een handgemeen tussen Jacobus Raymaekers en Petrus Heeren, waarbij deze laatste komt te overlijden. Er volgt een proces waarbij de Halense schepenen het onderzoek voeren en getuigen verhoren. Alhoewel Jacobus Raymaekers aanvankelijk ontkent de fatale slag te hebben toegediend, bekent hij uiteindelijk toch en verkrijgt later gratie van de toenmalige vorsten. Na heel wat juridisch touwtrekken wordt Jacobus uiteindelijk wel tot het betalen van een boete veroordeeld. De verschillende figuren en plaatsen die hier genoemd worden bij dit voorval worden verder toegelicht.

De archiefstukken

Het is een omvangrijke bundel papieren die rond het proces bewaard is gebleven.[1] Pas in augustus 1793 wordt de zaak gesloten en zal Jacobus Raymaekers de proceskosten dienen te betalen. Een van de eerste documenten die aanwezig zijn is een gedetailleerd overzicht van alle proceskosten.[2]

Vier dagen na de feiten, op 28 april 1791, worden vier Halense schepenen aangesteld op verzoek van de plaatselijke meier[3], om het nodige onderzoek te verrichten naar wat er juist is gebeurd. Ook de kosten in verband hiermee worden nauwkeurig opgesomd: men komt op een totaal van meer dan 52 Brabantse gulden.

De feiten en getuigenverklaringen

Op 24 april 1791 rond vier uur in de namiddag komen een aantal mensen bijeen in het Paenhuis[4], een herberg te Velpen (Halen), om er een pint te drinken. Jacobus Raymaekers[5], die te Rottem woonde even verder op, was toen al aanwezig. Rond zes uur in de namiddag komen ook Petrus Heeren[6], zoon van Guillelmus, en zijn vrienden Gerardus Schepmans en Georgius Loosen ook naar de

---

[1] Rijksarchief Hasselt, Schepenbank Halen, Procesdossiers en losse stukken (BE-A 0155/483), nr. 3146.

[2] Men spreekt van termijnen van een zekere Quisthoudt (treedt op als advocaat te Diest ten gunste van Guillelmus Heeren, de vader van de overleden Petrus), te maken kopijen, afhalen en verzenden van documenten, de registratiekosten. Dit overlapt de periode van 14 maart 1792 tot 28 augustus 1793.

[3] Meier Severijns vertegenwoordigde de lokale uitvoerende macht. De plaatselijke schepenen hadden in dit geval ook een functie als een soort onderzoeksrechter en konden dus onderzoeksdaden verrichten.

[4] Deze herberg was gelegen op de hoek van de Betzerbaan die van Geetbets naar Diest liep, en de weg van Halen naar Kortenaken. Momenteel is er een nieuwe herberg in het vooruitzicht, rechtover dus het militaire kerkhof. Zie ook M. Van Stappen, De heerlijkheid Velpen in Halen tijdens de 18de eeuw, www.stap-brug.be, ook in: Eigen Schoon en de Brabander, 2019, P. 199. De heerlijkheid Velpen lag tussen de Ijzerbeek en de Vossenkotbeek in en omvatte dus o.a. de gehuchten Velpen, Rotem en Bloemendaal. De heer van Velpen was toen de markies van Wemmel en Asse. De rechtspraak in zijn gebied was al sinds begin 17de eeuw in handen van het Halense stadsbestuur.

[5] In het bevolkingsregister 1795-96 wordt Jacobus Raymaekers, pachter, samen met zijn gezin vermeld als wonende te Rotem (=de wijk tussen de vrouwenabdij en de Rotemse molen). Hij was toen 33 jaar. Uit de namenvolgorde van de Rotemse inwoners moet hij tussen de abdij en de molen in gewoond hebben, vermoedelijk als pachter van de abdij. Zie: M. Van Stappen, Een bezoek aan Halen in het midden van de 19e eeuw, 2009, www.stap-brug.be. Hij woont er met zijn vrouw Catharina Claes (+1801), zijn kind en zijn tante Elisabeth Hendricks. Er waren ook drie inwonende knechten en een dienstmeid. In 1803 hertrouwt Jacobus met de meer dan 20 jaar jongere Joanna Schuermans. Hun oudste zoon Godefridus wordt geboren kort na het huwelijk en zal huwen met de dochter van de Geetbetse brouwersfamilie Keuckx.

[6] Petrus Heeren en zijn broer Henricus waren zonen van Guillelmus Heeren. In de bevolkingstelling 1795-96 wordt de dan 77-jarige Guillelmus als pachter genoemd, wonende te Bloemendaal (de lange kronkelige straat eindigt in de Betzerbaan). Enkel zijn zoon Henricus woont dan nog bij hem.

herberg. Petrus' vader en zijn broer Henricus waren er dus al eerder. Het ging er nog al vrolijk aan toe. Rond zeven uur trekken vader Guillelmus en zijn zoon Henricus naar huis.

Rond negen uur 's avonds besluit ook de rest van het gezelschap naar huis te gaan en op dat moment ontstaat er blijkbaar een woordenwisseling tussen Petrus Heeren en Jacobus Raymaekers waarop er een handgemeen ontstaat. De vrienden van Petrus proberen om tussen beide te komen maar alles loopt blijkbaar af met een fatale stokslag die Jacobus Raymaekers uitdeelt.

Wat later loopt de knecht van het Paenhuis naar de woning van Petrus' vader te Bloemendaal en meldt er dat zoon Petrus een ongeluk heeft gehad en dat ze zijn dode lichaam met paard en kar moesten komen halen. Aldus de getuigenverklaring afgelegd door de 71-jarige Guillelmus Heeren, vader van de overledene. Elke getuige dient de eed af te leggen en ondertekent met zijn naam of met een kruisje. De verhoren hebben plaats op het Halense stadhuis en de schepenen die de verklaringen afnemen zijn J. Van Egen[7], P. De Bruijn, Roosen en J.F. Kockelbergh.

Joannes Schans, de 25-jarige dienstbode[8] van Guillelmus Heeren, verklaart ongeveer het zelfde. Ze waren al rond vier uur aanwezig *om de den palm te begieten(?).* Hij heeft op een bepaald moment Petrus Heeren horen vloeken, *en* Jacobus Raymaekers heeft hem *het huyse uitgestooten en is gevallen in het slijk.* Hij hoorde ook Petrus Heeren zeggen dan men hem niet moest slaan en dat hij Jacobus Raymaekers *een deugniet en een …sak vond.* Joannes Schans roept verschillende keren tegen Raymaekers om te stoppen (*gij siet toch wel dat hij droncken is*), ook wanneer deze laatste naar de *mesthof* gaat en met een stok terugkomt. Na *eenen swaren slag opt hooft*, valt Petrus Heeren terwijl Raymaekers op hem springt en nog *differente slaegen* uitdeelt. Jacobus Raymaekers gooit dan de stok weg en samen dragen ze het lichaam van Heeren terug naar het Paenhuis, deze geeft echter geen teken van leven meer. Men probeert hem tevergeefs nog een slok brandewijn te laten drinken. Raymaekers roept dan blijkbaar 'wie heeft dat gedaan?' en vraagt om naar de pastoor te gaan en de vader van Petrus te gaan verwittigen. *Wel gij deugniet*, antwoordt Schans.

Ook als getuigen verhoord, zijn de vrienden van Petrus, namelijk de 21-jarige Gerardus Schepmans[9] die nog bij zijn vader te Ertsenrijk woont. Hij heeft wel horen slaan met een stok *sonder te weten wie sulcx heeft gedaen.* Ook de even oude Georgius Loosen[10], zoon van Guillelmus die te Velpen wonen, legt zijn verklaring af. Nadat er een woordenwisseling was ontstaan tussen Petrus Heeren en Jacobus Raymaekers en er een slag was uitgedeeld, hebben ze samen met anderen Jacobus *in den mest hof* gestoten. Petrus Heeren wil terug het Paenhuis binnengaan en klopt aan de deur 'ik moet nog drinken' en *waer is dien berenstrooper ende schelm die mij ene oorveeg over d'andere geeft*. Volgens deze getuige riep Raymaekers na de fatale stokslag op een gegeven moment *ik en hebbe sulkx niet gedaen, sij en mogen mij daer niet inleggen*. En Joannes Severijns[11], 20 jaar oud en wonende bij zijn vader te Bloemendaal, getuigt nog dat hij Gerardus Schepmans achteraf heeft horen vertellen over de feiten die zich hadden voorgedaan.

---

[7] Jacobus van Egen, 55 jaar, woonde als pachter binnen de stadswallen en wordt in de bevolkingstelling 1795-96 vermeld.

[88] Knechten en meiden woonden in bij de pachter.

[9] Vader Walterus Schepmans, 66 jaar, wordt als pachter vermeld in de bevolkstelling 1795-96.

[10] Vader Guillelmus Loosen, 65 jaar, woonde met zijn vrouw en kinderen in de hoeve voor het Huisken te Velpen. De toegangsweg tot deze hoeve is nog altijd zichtbaar en ligt in de buurt van het Paenhuis. Hij was pachter van de heer van Velpen, zijn oudste zoon Henricus wordt een tijdje burgemeester van Halen en was gehuwd met de zuster van Jacobus Raymaekers. Georgius Loosen, 26 jaar, wordt als pachter vermeld in de bevolkingstelling 1795-96, hij woonde toen binnen de stadswallen.

[11] Zijn vader Guillelmus, 63 jaar, wordt als pachter vermeld in de bevolkingstelling 1795-96, hij was een buurman van Guillelmus Heeren.

Gerardus Van der Eijcken[12], de 24-jarige knecht van de herbergier van het Paenhuis (=Joannes Franciscus Kockelbergh[13] die dus als schepen ook bij de getuigenverklaringen aanwezig is) verklaart nog eens dat hij rond zeven uur Petrus Heeren en zijn vrienden had zien binnenkomen. Diens vader en broer Henricus en knecht Joannes Schans waren er toen al. Blijkbaar moet vader Guillelmus Heeren zijn zoon nog hebben toegesproken dat hij nog naar Hakendover (?) moest rijden, wat niet in goede aarde viel bij Petrus zelf. Rond negen uur dan besluit het gezelschap naar huis te gaan, tegen de zin van Petrus die zegt dat hij nog verder wil drinken en Raymaekers allerlei dingen naar het hoofd slingert: *wij sijn cameraeden, maer gij speelt den judas weer, gij sijt eene deugniet ende gij hebt altijt eene geweest.*

De dag nadien gaan de verhoren verder[14], schepen Kockelbergh is blijkbaar vervangen door Henricus de Coster[15]. De broer van Petrus, Henricus Heeren, komt nu aan de beurt die verklaart op een gegeven moment met zijn vader de herberg te hebben verlaten en pas 's avonds laat verwittigd wordt door de knecht van het Paenhuis over wat er is voorgevallen. Ze rijden dan met paard en kar naar ginder om het dode lichaam van Petrus terug naar huis te voeren. Opmerkelijk is dat Henricus op een bepaald moment aan herbergier Kockelbergh –die dus zelf ook schepen was- vraagt tot wie hij zich moest *addreseren om daer over regte te bekomen*, en wie de meier van de stad was. Kockelbergh antwoordde hem *ik soude dat soo laeten want daer is tegenwoordig weynig regt ende uwen broeder heeft … dog weg.*[16]

Inventaris van verdere juridische stukken

Vanaf bestand 524 heb ik alles maar diagonaal gelezen en hier en daar iets genoteerd. Het gaat hier vooral over verschillende tussenkomsten of rollen van Quisthoudt, die als *procureur des aenleggers* optreedt (=advocaat van Guillelmus Heeren).

In het ganse procesdossier komt Jacobus Raymaekers zelf niet aan het woord. In een van de stukken van Quisthoudt komt wel zijn handtekening voor ('j. raymaekers*').*[17]

Nadat Jacobus Raymaekers op 8 november 1791 gratie wordt verleend voor de doodslag, begint advocaat Quisthoudt met de eis te formuleren om een som van 10.000 gulden te bekomen ter compensatie voor de geleden schade door de ouders van Petrus Heeren *(dat hij en sijne huysvrouwe*

---

[12] Gerardus Van der Reyken, 30 jaar, handwerker wordt in de bevolkingstelling 1795-96 vermeld en woonde toen op de Zittaard.

[13] *Frans Coeckelberghs*, 45 jaar, wordt als pachter genoemd in de bevolkingstelling 1795-96. Hij woonde in het Paenhuis samen met zijn gezin en was ook een pachter van de heer van Velpen. Deze Coeckelbergh was gehuwd met de van Kortenaken afkomstige Anna Gertrudis Raymaekers, zie De heerlijkheid Velpen in Halen tijdens de 18de eeuw, www.stap-brug.be.

[14] Ook Georgius Loosen, Joannes Severijns, en Petrus Francken worden die dag gehoord. Deze laatste was de 23-jarige knecht van Guillelmus Heeren die met de kar het lichaam van Petrus Heeren was gaan ophalen. Toen de dag nadien Gerardus Schepmans, blijkbaar nog niet op de hoogte van de tragische afloop, de *gequetsten* kwam bezoeken, vroeg Petrus' moeder hem wie dit gedaan had. Ook hier werd Jacobus Raymaekers als dader aangeduid.

[15] Henricus de Coster, 70 jaar, wordt als pachter genoemd in de bevolkingstelling 1795-96. Hij woonde toen binnen de stadswallen van Halen. Hij was de stiefvader van Joannes Franciscus Kockelbergh en wordt kort na zijn huwelijk met de moeder van Kockelbergh, herbergier in het Paenhuis.

[16] In 1791 ligt Halen nog in het hertogdom Brabant. Het is de periode kort na de Brabantse Omwenteling, de opstand tegen het Oostenrijkse bewind. In 1794 zal de Franse bezetting volgen, en kort nadien wordt Halen bij het kanton Herk-de-Stad gevoegd en wordt het dus deel van de latere provincie Limburg. Op het einde van de 18de eeuw vormden de vijf brouwerijen de enige bedrijfstak die nog bloeide. In: K. Verhelst, Een korte geschiedenis van het stadje Halen (1206-1795), Heemkring Oppidum Halense, 2014.

[17] Foto 20210825 103534 van de archiefbundel (=bladzijde 323v)

door het voorschreven ongeluk ende pijne die het selve hun heeft aangedaen, alle hunnen gesonthijd verloren hebben).[18]

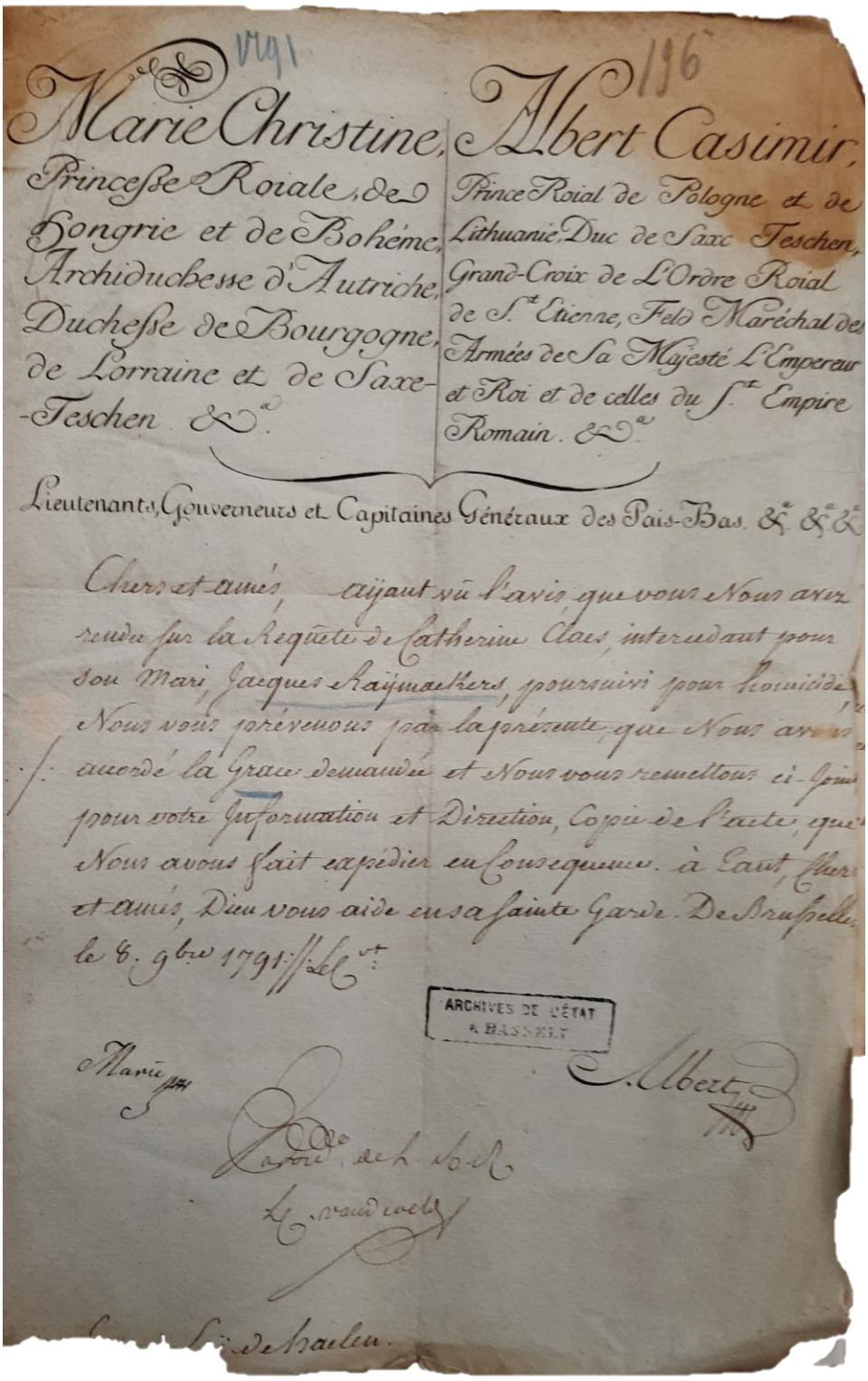

1791 196

Marie Christine, Princesse Roiale, de Hongrie et de Bohéme, Archiduchesse d'Autriche, Duchesse de Bourgogne, de Lorraine et de Saxe-Teschen &c.

Albert Casimir, Prince Roial de Pologne et de Lithuanie, Duc de Saxe Teschen, Grand-Croix de L'Ordre Roial de S.t Etienne, Feld Maréchal des Armées de Sa Majesté L'Empereur et Roi et de celles du S.t Empire Romain. &c.

Lieutenants, Gouverneurs et Capitaines Généraux des Pais-Bas. &c. &c. &c.

Chers et amés, aijant vû l'avis, que vous Nous avez rendu sur la Requête de Catherine Claes, intercedant pour son Mari, Jacques Raijmaekers, poursuivi pour homicide, Nous vous prévenons par la présente, que Nous avons accordé la Grace demandée et Nous vous remettons ci-joint pour votre Information et Direction, Copie de l'acte, que Nous avons fait expédier en Consequence. à Tant, Chers et amés, Dieu vous aide en sa sainte Garde. De Bruxelles le 8. 9bre 1791. // Le Cte

ARCHIVES DE L'ÉTAT A HASSELT

Marie

Albert

Par ord. de L. A. R.

L. vandewelt

de Haelen.

De koninklijke hoogheden Maria Christina[19]*, prinses van Hongarije en Bohemen, aartshertogin van Oostenrijk, enz., en Albert Casimir, prins van Polen en Litouwen, enz., verlenen op 8 november 1791*

---

[18]Foto 20210825 103610 (=bladzijde 325v), ook 20210825 103744

[19] Maria Christina en haar echtgenoot waren sinds 1780 landvoogden van de Oostenrijkse Nederlanden. Zij was de zuster van keizer Jozef II (+1790).

gratie aan Jacobus Raymaekers. Zijn vrouw Catharina Claes had hiervoor eerst zelf een genadeverzoek moeten indienen. Het prinselijk echtpaar zet zijn handtekening en onderaan staat nog de melding 'aux gens de loi de haelen'.[20]

De verdediging van Jacobus Raymaekers gaat in het verweer tegen de gevraagde te hoge ('exorbitante') schadevergoeding want het is *valsch* om zoon Petrus Heeren *den directeur des aenleggers (=zijn vader) pagterij en huijshouden* te noemen want het is zijn broer Henricus die de leiding heeft. [21] Erger wordt het met de bewering dat de tegenpartij zich zou willen verrijken met de dood van hun zoon![22] Er wordt uiteindelijk gevraagd om een meer correcte schatting (men spreekt van een 'geindividueerde staat') van de schade op te maken wat dan weer door de tegenpartij (=Guillelmus Heeren) geweigerd wordt.

Hij geeft aan dat de geleden schade inderdaad hoog is, gezien de grootte van Guillelmus' pachtgoed met zes werkende paarden, wagens, karren en twee ploegen waarvoor hij jaarlijks 1300 à 1400 Brabantse gulden moet betalen. Hij heeft blijkbaar ook een handel in bomen en heeft tienden op 60 bunder land, weide en bos, in pacht.[23] Guillelmus Heeren komt door zijn hoge ouderdom nu zelf in de problemen door het overlijden van zijn zoon Petrus, die *sijnen bisonderen steun stok* was en blijkbaar heeft zijn broer Henricus een minder goede gezondheid. De argumenten pro en contra volgen elkaar gans het jaar 1792 en een deel van 1793 verder op.

Op 19 augustus 1793 wordt te Brussel uiteindelijk het proces afgesloten en wordt Jacobus Raymaekers veroordeeld tot het betalen van 5.000 gulden.[24]

Jacobus Raymaekers was in 1791 30 jaar toen hij betrokken raakte bij de doodslag op Petrus Heeren, zelf toen nog een twintiger. Dit had plaats in de herberg het Paenhuis te Velpen (Halen). Vermoedelijk is Petrus Heeren vrijwel direct overleden na een woordenwisseling die gevolgd werd door een handgemeen en stokslagen die werden uitgedeeld door Jacobus Raymaekers. Doodslag behoorde in de middeleeuwen tot de middelbare rechtspraak en kon zelfs leiden tot levenslange verbanning van de dader. Hetzelfde jaar nog wordt er gratie verleend aan Jacobus Raymaekers. De vader van Petrus zal een proces aanspannen tegen Jacobus. Om de geleden schade te compenseren dient Jacobus uiteindelijk 5.000 Brabantse gulden te betalen, toch een aanzienlijke som.[25] *Hijzelf woonde met zijn gezin vermoedelijk op een perceel tussen de Rotemse molen en de vrouwenabdij en zal begin 19de eeuw naar Geetbets trekken, Guillelmus Heeren en zijn zoon zetten samen hun pachterij verder. Dit verhaal vertelt ook veel over de Halense gemeenschap van toen in de periode net voor de Franse inval. Het is ook een verhaal geworden van pachtersfamilies die elkaar toen goed kenden, en vaak via huwelijken aan elkaar verwant waren.*

M. Van Stappen en F. Raymaekers, 2021, www.stap-brug.be

[20] Foto 20210825 103819 (=bladzijde 196)
[21] Foto 20210825 103931 (=bladzijde 298). Zoon Petrus is zeker niet de enigste *steunstok van sijne pagterije* (foto 20210825 103945) (=bladzijde 299)
[22] Foto 20210825 104120 (=bladzijde 307v)
[23] Foto 202108025 104144 en 104151 (=bladzijden 310 en 310v).
[24] Foto 20210825 103710 (=bladzijde 327v)
[25] Voor een behuisde eigendom van 2 dagwand (=1/2 bunder of ongeveer 65 are) betaalde men in 1764 een som van 175 Brabantse gulden. In: M. Van Stappen, De heerlijkheid Velpen in Halen in de 18de eeuw.